

Retrieved from <http://www.emissia.org/offline/2008/1288.htm>

2. Gruber, R. I. (1960). *Vseobshchaia istoriia muzyki: Vol. 1* [General history of music]. Moscow.

3. Kyianovska, L. O. (2017). *Taiemni pisma dushi... Anatolii Avdiievskiy: shliakhamy tvorchosti* [Secret symbols of the soul ... Anatoly Avdeievskiy: Ways of creativity]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova.

4. Komarovskaia, O. A. (2014). *Etnokomponent v sodержanii khudozhestvennogo obrazovaniia shkolnikov v Ukraine* [Ethno-component in the content of art education of schoolchildren in Ukraine]. Proceedings of the 3rd Boranbaevskie chteniia. *Etnokulturnoe khudozhestvennoe obrazovanie: istoriia, sushchnost, perspektivy* [3rd Boranbaev Readings. Ethno-cultural art education: History, essence, perspectives] (pp. 39–45). Astana: Kazakhskii natsionalnyi universitet iskusstv.

5. Krasovskaia, V. M. (2008). *Zapadnoevropeiskii baletnyi teatr: ot istokov do serediny 18 veka: ocherky istorii* [Western European ballet theater: From the origins to the middle of the 18th century: History essays]. Moscow: Lan.

6. Liu, Lan. (1991). *Muzykalnoe vospitanie Konfutsiia i smysl ego muzykalnoi estetiki* [Confucius's music education and the meaning of his musical aesthetics]. *Iskusstvo Muzyki*, 2, 34–54. Pekyn.

7. Tszin, Nan. (2008). *Vokalna pidhotovka v Kytai: do problemy formuvannia tvorchoi individualnosti spivaka* [Vocal training in China: To the problem of formation of creative personality of a singer]. In *Visnyk derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 3, 73–76.

8. Jin, W. (2004). English Language teaching in cross-cultural contexts. *CELEA*. Vol. 27, Issue 1. (pp. 55–58).

Стаття надійшла до редакції 2.10. 2017 р.

УДК 37.091.39:78:[373-055.62]:37.015.31:7

Шустова Оксана Андріївна,

старший викладач Балаклійської ДМШ, м. Балаклія,
Харківська область, Україна, e-mail: oksana.shustova@ukr.net

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ДШЕВ

У статті актуалізовані питання сутності інтегрованого навчання як педагогічної категорії, визначена специфіка викладання предметів мистецького циклу в дитячих школах естетичного виховання (ДШЕВ). Розкриті інтегровані підходи до викладання музичної літератури в ДШЕВ, роль інтеграції для самореалізації, самовираження, творчості викладача та розвитку здібностей його вихованців. Запропоновані шляхи вирішення проблеми відсутності мотивації до навчання в дітей через реалізацію інтегрованого підходу на уроці музичної літератури, представлені види інтеграції: внутрішньовидова (з хором співом, сольфеджіо, спеціальністю, музичним фольклором), зовнішня (з історією, історією мистецтв, образотворчим мистецтвом, хореографією, літературою).

Ключові слова: інтегроване навчання, взаємодія мистецтв, дитячі школи естетичного виховання, інтегрований урок.

Постановка проблеми. Інтеграційний підхід є інноваційним напрямком у мистецькій освіті сьогодення – впровадження його у шкільну практику сприяє досягненню й реалізації багатьох принципів освіти: від формування цілісної картини світу, планетарного мислення, уміння об'єднати в єдину цілісну систему вузькі галузеві проблеми – до реалізації принципу національної спрямованості освіти, який передбачає інтеграцію освіти з національною історією, традиціями, українською культурою, відкритість освіти, що зумовлює, своєю чергою, інтеграцію у світові освітні простори.

Аналіз джерел публікацій. Інтеграція як педагогічна категорія стає мірилом впорядкованості й цілісності освіти. На її дослідження спрямовують зусилля відомі вчені в галузі дидактики (С. Гончаренко, О. Данилюк, І. Козловсь-

ка, О. Савченко та ін.), у сфері мистецької освіти – загальної (О. Комаровська, Т. Крижанівська, Л. Масол, О. Просіна, Л. Савенкова, Г. Шевченко, Б. Юсов) і професійної (О. Бузова, Л. Кондрацька, Т. Стратан, О. Щолокова, Т. Турчин та ін.). З позицій інтеграційного підходу естетика й культурологія здобувають можливість по-новому осмислити закономірності процесу історичного розвитку художньої культури, естетичної свідомості суспільства, кожного виду і жанру мистецтв (В. Лутай) [2].

Метою статті є визначення сутності поняття «інтегрованого навчання», визначення специфіки викладання предметів мистецького циклу в дитячих школах естетичного виховання (ДШЕВ), висвітлення специфіки впровадження інтегрованого підходу в процесі вивчення музичної літератури у вищезначених закладах.

Виклад основного матеріалу. Одним із нововведень сучасної методики викладання музичної літератури в ДШЕВ є впровадження інтегрованого підходу. Загалом поняття «інтеграція» в загальному вигляді трактується як глибоке взаємопроникнення, злиття в одному навчальному матеріалі узагальнених знань, набутих учнями в тій або іншій галузі наукових знань.

Інтеграція надає можливість для самореалізації, самовираження, творчості самого викладача, який опрацює значний масив інформації й творчо його представляє учням, а також сприяє розкриттю й розвитку здібностей вихованців. У дітей з'являється перспектива «вирватися» за межі однієї навчальної дисципліни, сформувати цілісну мистецьку картину світу – адже педагог наче, у дії показує, як все взаємопов'язано, й одночасно посилює мотивацію вивчення свого предмета.

Єдиного підходу до визначення поняття «інтеграція» в наукових працях ще не склалося. З нашого погляду, більш точним і містким є тлумачення вченої Л. Масол, яка зазначає: «інтеграція – це стан внутрішньої цілісності, зв'язаності диференційованих частин і функцій системи, а також процес, що веде до такого стану. Інтеграція – утворення або відновлення цілісності, вища форма взаємодії, тому що вона передбачає не лише взаємовплив і взаємозв'язок, а й взаємопроникнення елементів» [3, с. 8].

Інтегроване навчання, за визначенням О. Просіної, – «організація педагогічного процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає розвиток творчого мислення учнів і здійснюється завдяки систематизації знань зі споріднених предметів мистецького циклу та сприяє формуванню цілісної художньої картини світу особистості» [4, с. 36].

Наголосимо на важливості організації навчально-виховного процесу на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адже сьогодні одним із аспектів викладання у школах мистецтв є проблема зацікавленості учнів навчанням (їх приваблюють переважно ті предмети, що дають «результат» у вигляді зіграного на інструменті твору і менше цікавлять інші – «нудне» (за їхніми словами) сольфеджіо, «непотрібна» музична

література). Покоління, що підрастає, завжди має власну думку, до всього має своє особисте ставлення, тому заняття, що базуються на монологічному й авторитарному викладі, бездоказових твердженнях, «відірваних від життя», викликають лише роздратування і нудьгу.

Інтегрований урок є потужним стимулятором розумової діяльності учня за рахунок блоків матеріалу з різних галузей, мистецьких творів і проблемного типу завдань, інтерактивних методів роботи з ними, – учень починає аналізувати, зіставляти, порівнювати, шукати зв'язки між предметами і явищами, тобто з інтересом здійснює мисленєву роботу. Впровадження інтеграційного підходу перетворює урок на надзвичайно привабливу форму навчання для учня – інший, незвичний хід уроку стимулює його інтерес і активність, на відміну від одноманітності й зарегульованості уроку, що викликає стомленість і байдужість.

Інтеграція на уроках музичної літератури може бути *внутрішньовидовою* (поєднання її змісту зі змістом навчанням хорового співу, сольфеджіо, вокального ансамблю, спеціальності) і *зовнішньою* (навчання відбувається одночасно з вивченням історії, географії, зарубіжної літератури у загальноосвітній школі), живопису та ін. предметів у школі мистецтв).

До *внутрішньовидової інтеграції* можуть бути віднесені:

- Поєднання вивчення музичної літератури з хоровим співом – розучування хорових номерів і аналіз та дослідження творів, що вивчаються з музичної літератури (наприклад, хорові номери з опери «Коза-дерева» М. В. Лисенка, хор полонянок з опери «Князь Ігор» О. П. Бородіна, хорові обробки українських народних пісень М. Д. Леонтовича).
- Інтеграція музичної літератури та сольфеджіо шляхом сольфеджування з тактуванням музичних тем тих музичних творів (вокальних та інструментальних), які аналізуються на заняттях з музичної літератури; аналіз ритмічних, інтонаційних та ладно-гармонічних особливостей мелодій – слід звернути увагу учнів на

інтервали й акорди, по звуках яких вона рухається, за допомогою яких створюють ті чи інші виражальні звукові ефекти.

- Під час вивчення творчості композиторів учні можуть виконувати їхні твори на музичному інструменті з фаху. Таким чином сприймання теоретичного матеріалу ставатиме більш вдумливим і усвідомленим. Доцільно в кінці вивченої теми організувати урок-концерт з творів композитора чи композиторів одного напрямку, наприклад романтиків, або присвятити концерт дитячому альбому того чи іншого композитора. Доведено, що «живе» виконання творів краще сприймається та запам'ятовується і самими учнями, і слухачами-однолітками.
 - Поєднання музичної літератури з музичним фольклором. Знайомство учнів з жанровим багатством українських народних пісень через їх виконання, розігрування календарно-обрядових дійств, розучування простих елементів українських народних танців – усі ці практичні навички формуватимуть патріотичні почуття, сприятимуть усвідомленню розумінню теми «Українська народна музична творчість».
- Зовнішня інтеграція* з уроком музичної літератури може досягатися й такими способами:
- Вивчення музичної літератури неможливе без знань з історії свого народу та з історії мистецтв: розуміння особливостей епох бароко, класицизму, романтизму, Відродження, оперування датами історичних подій сприяє кращому засвоєнню матеріалу, що вивчається на уроці.
 - Поєднання уроку музичної літератури з образотворчим мистецтвом. Викладач, оперуючи засобами образотворчого мистецтва, має навчити учня створювати образи до вивчених творів не тільки в уяві, а й на папері. Наприклад, важливо акцентувати увагу учня на тому, що холодні та темні кольори асоціюються з образами смутку та печалі, а теплими й світлими простіше передати радісні та піднесені почуття. Завдання учня на такому уроці –

створити композицію за враженням від музичного твору, що вивчається. Вдало підібрані викладачем і учнем картини видатних художників допоможуть краще втілити образ, задуманий композитором під час гри на музичному інструменті. Зокрема, під час вивчення вокального циклу «Барвінки» («Степ», «Ой три шляхи широкії», «Утоптала стежечку», «Розвійтеся з вітром», «Колискова») доцільно використати такий *наочний матеріал*: портрет Я. Степового, фото із зображеннями українського степу, картини: З. Чернишової «У степу», І. Репіна «Проводи новобранця», М. Пимоненка «В похід», О. Кулакова «Гопачок», М. Остроухова «Золота осінь», А. Силивончик «Ліхтарик», «Не спиться», «Колискова», «Зимовий сон», «Баю-баю», які створюватимуть в учнів відповідні враження і сприятимуть народженню емоційного стану від слухання романсів.

- Проведення бінарних інтегрованих уроків з музичної літератури та хореографії. Зокрема, програмою предмета «Українська та зарубіжна музична література» передбачено вивчення циклу тем «Танці народів світу», «Танці XVIII–XIX століття», «Танці XX століття», «Старовинна танцювальна сюїта». Їхньому засвоєнню неодмінно сприятимуть вивчені з учнями танцювальні елементи полонезу, польки, менуету, твісту та ін., перегляд фрагментів художніх фільмів з такими танцями. Впевнені, що такі уроки неодмінно запам'ятаються вихованцям, адже теоретичний матеріал краще засвоюється через практично-творчу діяльність.
- Поєднання на уроці знань з літератури й музики сприяє розвитку мовлення. Викладач разом із учнем аналізує літературні твори, що слугували основою для творчості композиторів (наприклад, повість М. В. Гоголя як основа опери «Тарас Бульба» М. В. Лисенка, казка О. М. Островського як основа для опери «Снігуронька» М. А. Римського-Корсакова, роман у віршах О. С. Пушкіна в основі опери «Євген Онегін» П. І. Чайковського, вірші поетів як літературна основа романсів та пісень тощо);

проводить паралелі між розміром вірша (ямб, хорей, амфібрахій, анапест, дактиль) та музичним розміром (2/4, 3/4 тощо). Учні можна запропонувати скласти казки, вірші, оповідання до інструментальних творів, що вивчаються за програмою.

Чудовим прийомом є художнє читання віршів і слухання музичного твору. Музичні твори Я. Степового дозволяють глибше занурити учнів у світ української поезії: вірші «Степ» М. Чернявського, «Ой три шляхи широкії» Т. Шевченка, «Розвійтеся з вітром» І. Франка та ін. Під час вивчення фортепіанного твору Я. Степового «Прелюд пам'яті Шевченка», який композитор присвятив полум'яному борцеві за незалежність українського народу, та слухання його в оркестровій обробці учень чи учениця може продекламувати вірш «Україна» Валентини Новомирової:

*На білому світі є різні країни,
А в них – і ліси, і лани...
Та тільки одна на землі Україна,
А ми – її доньки й сини.
Усюди є небо, і зорі скрізь сяють,
І квіти усюди ростуть...
Та тільки одну Батьківщину я маю,
Її Україною звать.
Моя Україно, тебе я кохаю –
Тут дім мій, тут друзі живуть.
Тут мовою рідною пісня лунає
І мальви по селах цвітуть.*

Використання інтегрованого підходу допомагає створювати іншу емоційну атмосферу, розкривати творчі здібності учнів, сприяє розвитку їхнього мислення та уяви.

Необхідно звернути увагу учнів на значущість виразного декламування віршів та літературних творів. Адже і в музиці, і в людській мові провідне місце належить інтонації. Саме завдяки інтонації слова і ноти набувають сенсу та виразності. На уроці можна запровадити гру в «Емоції», коли викладач задає конкретну емоцію (ласкаву, сумну, спокійну, загрозливу, зворушливу, урочисту, величну) через однаковий текст, а учень визначає, як змінився зміст озвученого тексту (така гра допоможе в засвоєнні теми «Музична інтонація»). Завдяки виразності музичних інтонацій ми відрізняємо народну музику від

авторської, українську музику від зарубіжної, старовинну музику від сучасної. Інтонаційна природа музики дозволяє нам відчуті і зрозуміти особливості музичної мови різних композиторів.

Уроки з використанням інтегрованого підходу мають величезний простір для розвитку уяви і творчого самовираження як викладача, так і учнів. Наприклад, цікавою формою домашнього завдання після проведення інтегрованого уроку, що поєднує музичну і художню літературу, буде самостійний підбір учнем віршів та літературних творів, що відповідають загальному змісту та характеру творів, та їх виразна декламація.

Інтеграція передбачає використання змісту не тільки двох, а й матеріалу трьох-чотирьох предметів: музика, живопис, література, історія та ін. Як приклад, наведемо ознайомлення учнів з творчістю Я. Степового, зокрема, його вокальним циклом «Барвінки» з нашої практики викладача ДМШ.

Деякі вступних слів дозволяють налаштувати учнів на сприймання твору: солоспів «Степ» написано на слова Миколи Чернявського – серед усіх романсів циклу «Барвінки» саме цьому солоспіву належить особливе місце. Педагог роздає учням текст вірша і пропонує їм увявити себе композиторами, поміркувати над поетичними рядками і відповіді: як би вони втілили їхній зміст у музичному творі. Подальша робота передбачає:

1. Ознайомлення з текстом мовчки.
2. Визначення ідейно-тематичного змісту твору та конфлікту.
3. Поділ тексту на частини для визначення декламаційних завдань.
4. Декламація твору з корекцією викладача (наголос, правила орфоєпії).

Перед слуханням музики педагог просить учнів зробити припущення щодо форми романсу й засобів музичної виразності, які були застосовані для створення відповідних образів (припущення спираються на аналіз ідейно-тематичного змісту твору).

Слухання твору відбувається одночасно з демонстрацією картини З. Чернишової «В степу» та фотографій із зображеннями українського степу.

Учні мають підтвердити або спростувати припущення щодо форми твору (форма наближена до 3-частинної репризної – крайні частини в повільному темпі, середня – жвавіша). Далі педагог інформує учнів, що цей романс зіграв особливу роль у житті композитора. Після його створення Яків Степанович Якименко взяв собі псевдонім Степовий. Цей солоспів символізує суспільство, що потребує змін. У цьому його актуальність і сучасність – вічне прагнення людства до кращого життя. Степ – це узагальнений образ українського народу, його величезний потенціал.

Варто розглянути романс «Ой три шляхи широкиї» на слова Т. Г. Шевченка. Доцільна тут така форма роботи як художнє читання: учням роздають текст вірша та завдання:

1. Ознайомлення з текстом (індивідуально, без обговорення).
2. Визначення ідейно-тематичного змісту твору та конфлікту.
3. Визначення місця символіки у вірші.
4. Поділ тексту на частини для визначення декламаційних завдань.
5. Декламація твору з корекцією викладача.

Учням доцільно поставити запитання перед слуханням музики:

- На вашу думку, як могла скластися доля трьох братів? (Їх могли забрати в війну, податися на заробітки і т. д.)
- На вашу думку, що головне в пропонуваному творі – музика чи слово? (Слово. Музика підкреслює поетичні рядки. Перша побудова нагадує гру на бандурі (арпеджіато в партії фортепіано) і спів кобзаря. Це підкреслюється IV підвищенням ступенем в гармонічному мінорі, що є ознакою думного ладу. Друга побудова більш схвильована, і остання – епічно-драматична – завершується кульмінацією).
- Як ви думаєте, чому до цього романсу барвінок, як символ вічності, теж має відношення? (Символ вічного кохання сестри до братів, нареченої до нареченого, матері до синів).

Висновок. Використання інтегрованого підходу допомагає створювати позитивну емоційну атмосферу на уроках музичної літератури в ДШЕВ,

розкривати творчі здібності учнів, розвивати їхнє мислення та уяву, про що свідчить наш педагогічний досвід: розроблені нами інтегровані заняття [див. статті та розробки автора на його персональному сайті *oksanashustova.ucoz.ua*] добре сприймаються учнями, а отже, вирішується проблема мотивації до навчання. Крім цього, інтегрований підхід і розроблені на цій основі інтегровані уроки дозволяють вирішувати низку завдань, що важко реалізувати в межах традиційних підходів, зокрема:

- пізнавальні – вчать шукати зв'язки між предметам та робити висновки, використовувати гру на інструменті в різних ситуаціях, під час вивчення інших навчальних предметах і в дозвіллі;
- розвивальні – вчать аналізувати, порівнювати, зіставляти, узагальнювати різноманітний матеріал, розвивати мислення, уяву, фантазію, творчі здібності;
- виховні – сприяють розширенню світогляду і підвищують загальну культуру учня.

Розробка структури інтегрованого уроку – спільна справа викладачів предметів, що інтегруються. Зазначимо, що такі уроки може проводити і один викладач, який володіє матеріалом різних дисциплін.

Наголосимо: інтегрований урок у силу своєї складності вимагає сценарію, а не простого плану або конспекту, адже до нього залучені декілька суб'єктів процесу пізнання, різновидовий матеріал, різнопредметні методи навчання – усе це вимагає продуманого управління по суті новим процесом пізнання.

Переваги багатопредметного інтегрованого уроку перед традиційним монопредметним очевидні: на такому уроці можна створити сприятливі умови для розвитку інтелектуальних умінь учнів, вийти на формування синкретичного мислення, навчити застосовувати теоретичні знання в практичному житті, конкретних життєвих, професійних ситуаціях. Освоєння мистецтва в комплексі оптимізує уяву, фантазію, інтелект, артистичність, тобто формує ті здібності, що будуть потрібні в будь-якій сфері діяльності. Інтегровані уроки наближають процес навчання до

життя, натуралізують його, наповнюють сенсом. Такій підхід відповідає вимогам Концепції нової української школи, що особливо цінується практиками.

Проблема, розкрита у статті, потребує **подальшого вивчення та практичних експериментальних впроваджень**: залучення до інтеграційного процесу викладачів інших мистецьких та загальних дисциплін, щоб забезпечити «зворотній зв'язок» між предметами та сформувати в учнів цілісну і взаємопов'язану картину світу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Комаровська О. А. Мистецька освіта: передчуття змін і готовність учителя до них / О. А. Комаровська // Мистецтво та освіта. – 2017. – № 3 (85). – С. 10–15.
2. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти : навч. посіб. / В. С. Лутай. – Київ : Центр «Магістр» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
3. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : моногр. / Л. М. Масол. – Київ : Промінь, 2006. – 432 с.
4. Просіна О. В. Інтегроване навчання як педагогічна категорія: специфіка у викладанні предметів мистецького циклу / О. В. Просіна // Педагогіка та психологія. – 2017. – № 1 (94). – С. 33–38.
5. Турчин Т. М. Педагогічні засади естетичного виховання учнів дитячих музичних шкіл : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Т. М. Турчин. – Луганськ : Б. в., 2006. – 20 с.
6. Шутова О. А. Персональний сайт викладача Балаклійської ДМШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oksanashustova.ucoz.ua>

REFERENCES

1. Komarovska, O. A. (2017). *Mystetska osvita:peredchuttia zmin i hotovnist uchytelia do nykh* [Artistic Education: Prediction of changes and teacher's readiness to them]. *Mystetstvo ta Osvita* [Art and Education], 3 (85), 10–15.
2. Lutai, V. S. (1996). *Filosofia suchasnoi osvity* [Philosophy of modern education]. Kyiv: Tsentr «Mahistr» Tvorchoi spilky vchyteliv Ukrainy.
3. Masol, L. M. (2006). *Zahalna mystetska osvita: teoriia i praktyka* [General Artistic Education: Theory and practice]. Kyiv: Promin.
4. *Personalnyi sait vykladacha Balakliiskoi DMSH Shustovoi O. A.* [Personal website of Shustova O. A., the teacher of Balakliisk children's music school]. (n. d.). Retrieved from <http://oksanashustova.ucoz.ua/>
5. Prosina, O. V. (2017). *Intehrovane navchannia yak pedahohichna katehoriia: spetsyfika u vykladanni predmetiv mystetskoho tsykladu* [Integrated learning as a pedagogical category: Specificity in teaching of art subjects]. *Pedahohika ta Psykholohiia* [Pedagogy and Psychology], 1 (94), 33–38.
6. Turchyn, T. M. (2006). *Pedahohichni zasady estetychnoho vykhovannia uchniv dytiachykh muzychnykh shkil* [Pedagogical fundamentals of aesthetic education of students of children's musical schools]. (Dissertation Abstract, Luhansk).

Стаття надійшла до редакції 03.11.2017 р.